

Cuprins

<i>Notă asupra ediției</i>	5
1. Preambul	7
2. Primele represiuni.....	21
3. Mediul ieșean	27
4. Descoperirea cărților	32
5. Începuturi confuze	41
6. Marele eșec : G. Călinescu.....	46
7. Revolta	56
8. Închisoarea	64
9. Deportarea pe Bărăgan.....	84
10. Refugiul la Cluj.....	99
11. Jungla „vieții literare”	109
12. Cărțile românești	129
13. În străinătate	142
14. Relațiile externe	154
15. Exilul și emigrația.....	174
16. Cărți și publicații străine	198
17. Relațiile cu regimul	227
18. După 1989	256
19. Adio „literaturii”	273
20. Distanțarea internațională	296
21. Singurătatea culturală.....	326
22. Clarificarea ideologică	343
23. Decepția politică	364
24. Altă Românie	412
25. Izolarea definitivă	442
26. Câteva concluzii.....	486

Marele eșec: G. Călinescu

Aș dori să „expediez” cât mai repede acest capitol – scris cu multă iritare –, dar nu este posibil. De episodul „Călinescu” îmi amintesc cu cel mai mare dezgust. Aș fi dorit să nu-l fi trăit niciodată. Dacă însă și după o jumătate de secol el continuă să mă preocupe, și adesea chiar să mă obsedeze, înseamnă că a constituit pentru mine o lovitură foarte dură. Mai mult: o catastrofă, un adevărat dezastru moral. Pare emfatic, bombastic. A fost, totuși, marele eșec al vieții mele intelectuale, morale și, ceea ce nu aș fi bănuț niciodată, al existenței mele sociale. Întâlnire inițial fecundă, într-un fel. Repede însă eșuată într-un conflict grav, iremediabil și de proporții incalculabile. Am plătit foarte scump toate naivitățile și entuziasmele mele. Încerc o rememorare și o evaluare pe cât posibil rece, lucidă, depersonalizată. Constat, însă, cu extremă neplăcere, uneori chiar cu stupeoare, că loviturile și rănilor morale nu s-au închis nici până azi. Dar bisturiul trebuie bine înfipt și fără milă în acest abces purulent. Voi tăia deci în carne vie cu toată brutalitatea.

Azi îmi dau seama, cu claritate, de întreaga falsitate a acestei relații. Dar, în adolescență și prima tinerețe, nu puteam, n-aveam cum să înțeleg încă incompatibilitatea profundă, de esență, între două temperamente total diferite, cu tendințe, aspirații și calități radical deosebite. Nu discut acum cât de „mici” sau „mari” erau cele două personaje care se confruntau, se atrăgeau și se respingeau spontan. Evident, unele inegalități erau foarte reale. Ceea ce revendic, în mod definitiv și cu toată energia, este doar dreptul spiritului critic de a se exercita oricând, oriunde și împotriva oricui. Liber și fără inhibiții. Îndeosebi împotriva maeștrilor spirituali. Unul dintre principiile fundamentale ale vieții mele culturale. L-am revendicat și anterior. O fac și acum, deoarece pentru mine el este și rămâne capital. În același mod am procedat și în alte texte, despre C. Noica și M. Eliade. Și, la fel, voi acționa, cu orice risc, până la capăt. *Erga omnes*. Prea servil și conformist se comportă spiritul uman sub apăsarea atâtor *idoli* tiranici și megalomani. Nu mai vorbesc de cel „românesc”, care are în el ceva de eternă „slugă” și de „supus” umil. Cu căciula veșnic în mână, în fața „stăpânului”, intelectual în speță, dar și politic sau economic.

Reduc totul la ultima expresie a unei definiții esențiale. Admiram enorm, inițial, pe G. Călinescu pentru spiritul său inconformist, critic, polemic.

Eram entuziasmat de agresivitatea și combativitatea de care dădea dovadă înainte de 1940. Vedeam în el un monument de intransigență, independență și neadaptare literară, culturală și socială. Proiectam în el întreaga mea revoltă și incompatibilitate morală și intelectuală, refuzul meu a ceea ce descopeream că era, pe atunci, așa-zisa „cultură română”. Îl proiectam la antipod și admiram sincer figura sa masivă, singulară, adesea de scandal. Am fost lovit, emfatic spus, tocmai în acest punct foarte sensibil. Trebuie să recapitez câteva etape ale acestui proces dramatic, pentru a înțelege mai bine o întreagă curbă sufletească. Unele indicii, simptomatice și premonitorii, ar fi trebuit să mă facă atent. Dar eram prea devotat unei iluzii. O relație plină de oscilații și contradicții. Însă, pe atunci, furat de entuziasm, nu dădeam nici o importanță acestor stări inevitabil confuze.

Îmi plăcea foarte mult *Jurnalul literar*, în special pentru rubrica sa polemică „Prostologhicon”. Mă răzbuma și mă defula. Fugeam la librăria „Atanasie Gheorghiu” să-l cumpăr încă înainte de a se pune în vânzare. Fără nici o experiență anterioară, dar absolut fără nici una, am trimis un articol despre H. Sanielevici, care – spre enorma mea surpriză – a și apărut, peste două săptămâni, pe prima pagină, în colțul din dreapta (*J.L.* I, 22 octombrie 1939). Nu mai redactasem niciodată un astfel de text. Un simplu produs de contaminare și emulație livrescă, de „critică cu critică”, alimentată – aproape mecanic – de și prin propria sa substanță. Un act de imitație onorabilă și nimic mai mult. Am mai scris și o recenzie despre o carte de Pearl Buck, publicată și ea. Cred că și alte texte, refuzate. Mi-a răspuns la „Poșta redacției”: „Lasă sfiala”. L-am vizitat acasă, în strada Ionescu 4. Mi s-a părut timid și, mai ales, egocentric. Vorbea agitat tot timpul. Era polemic și „distrugea”, cu mare vervă, o „poliloghie” despre *Maistorașul Aurel* de Victor Ion Popa. Când i-am propus un articol despre... Odobescu, mi-a retezat-o scurt, umflându-se și mai mult în pene: „Nici eu nu știu ce am să scriu”. Ne aflam în faza *Istoriei literaturii române de la origini până în prezent* și-mi amintesc foarte bine, lângă o sobă, un mare „stoc” de pagini decupate din *Adevărul literar și artistic*, unde G. Călinescu făcuse ani întregi cronică literară. Materiale de recuperat, fără îndoială. Interior mediocru, șters, „mic-burghez”. Fără exagerare spus, la noi acasă era mai multă abundență și ceva mai multă mobilă de calitate.

Când am aflat că *Istoria* a apărut, în primăvara lui 1941, l-am rugat foarte mult pe tatăl meu și, în cele din urmă, l-am convins (mă întreb cum am reușit?) să mi-o cumpere de la București. Era destul de scumpă, adusă ca pe un trofeu, înainte de a se pune în vânzare în librăriile ieșene. Cred că am fost printre primii care au avut, în Iași, un exemplar. Faptul s-a aflat repede și Iorgu Iordan, ce locuia pe Lascăr Catargiu, deci foarte aproape de noi (soția sa era și bună prietenă cu o mătușă a mea: cafele, vizite, jocuri de cărți), m-a rugat să i-o împrumut. A stat la el patru zile. Apoi a început o violentă campanie de presă și chiar radiofonică, orchestrată vindicativ de Ion Petrovici, ministrul Învățământului sub guvernul Antonescu. Eram revoltat și împreună cu Al. Piru și G. Mărgărit, „călinescieni” și ei, am luat – în stil foarte polemic – apărarea acestei *Istории*, indiscutabil o carte mare.

O atitudine, aş spune, unică în presa de atunci. N-am găsit ospitalitate decât într-o foarte obscură revistă ieşeană condusă şi editată de un căpitan (sau fost căpitan, pe nume Bratu, un mic veleitar provincial), terorizat de ideea (care mă amuza teribil) „să nu alunecăm spre stânga” [sic!]. A fost, în orice caz, prima mea polemică literară. Am pierdut de mult acest număr de revistă (*Curier ieşean*, I, 7-99, 1 august – 1 octombrie 1941), despre care prea puţini îşi mai aduc azi aminte. De fapt, textul nici nu mă mai interesează. O adeziune nu mai puţin profund sinceră, spontană şi – cum aveam să mă conving destul de repede – regretabil de naivă. Trebuia să trec totuşi şi prin acest purgatoriu.

A intervenit refugiul, „pseudolegătura” s-a rupt. Mare lucru nu mai ştiam despre G. Călinescu, dispărut de altfel din publicistică. Apoi apare, dintr-odată, total imprevizibil, *Şun sau calea neturburată*, în 1943. L-am citit, greşit sau nu, ca o „replică” la furibunda campanie ostilă de presă. Dar, între timp, spiritul meu evoluase în altă direcţie. Devenisem tot mai lucid şi „critic”. Ceva mă „irita” profund în *Şun*. Cartea mi se părea, în esenţă, un document extravagant de megalomanie, de afectare pretins „filozofică”, de iluzorie „linişte” interioară, despre care ştiam foarte bine că nici nu putea fi vorba. „Neturburat” G. Călinescu? Un polemist impulsiv şi adesea violent, caustic? Un agitat tenebros şi plin de complexe vindicative? În nici un caz.

Intervenea mai ales un proces, la început destul de obscur. Nu era vorba, totuşi, numai de o repulsie instinctivă. De o incompatibilitate radicală cu „omul”, „stilul” şi „autorul” G. Călinescu. „Geniu” sau nu, eram tot mai convins că oricine, orice „geniu” – oricât de gigantic ar fi fost – cade inevitabil sub critică. Revin mereu asupra acestei teme, care mi se pare esenţială. Îmi spuneam, încă de pe atunci, că la Atena aş fi votat, fără nici o ezitare, pentru condamnarea lui Socrate. Cu ... „suspendare”, bineînţeles. Dar condamnare, în orice caz, deoarece legile cetăţii erau în mod evident călcate. Dreptul de a avea o opinie personală, independentă, despre oricine şi în orice problemă, mi se părea fundamental şi indiscutabil. Această opinie a rămas fermă şi definitivă până azi, cu tot mai multe argumente în favoarea sa. Oamenilor, oricât de „excepţionali”, nu le este îngăduit orice. Să ucidă (ca B. Cellini, ca Fr. Villon), să trădeze, să devină informatori de poliţie? Categorie nu! Intra, bineînţeles, şi un anumit radicalism al vârstei. Dar, mai ales, un alt sistem de relaţii morale şi sociale, pe care-l cred esenţial şi indispensabil oricărei societăţi civile bine organizate şi stabile.

În această stare polemică de spirit am ridicat destul de arogant mânuşa şi am scris articolul „Comentarii la *Şun*” (*Ecoul*, II, 157, 29 mai 1944), text pierdut sau rătăcit şi acesta. Înstrăinat total de preocupările publicistice de tinereţe şi, mai ales, de articolele procălinesciene, pot reconstitui astfel de detalii, de mult renegate, uitate şi ieşite din conştiinţă, doar cu *G. Călinescu, bibliografie* de I. Bălu (1975) în faţă. De acolo reţin şi ideea principală: există „între autor şi eroul său străvezii corespondenţe”. Ţintisem bine, bine de tot, căci, tot în bibliografia menţionată, găsesc şi referinţa exactă a răspunsului pe care mi l-a dat G. Călinescu: „«Comentariu la *Şun*», problemă

de istorie literară" (*Vremea*, XVI, 756, 2 iulie 1944). Foarte sarcastic, după câte îmi amintesc: „Tânărul publicist (adică eu) știe câtă glorie (sau așa ceva) se cuvine fiecăruia”. Sensul profund era de distanță disprețuitoare, strivitoare, pentru un... obscur și impertinent „tânăr publicist”. Dar, în egocentrismul său, G. Călinescu nu-și putea imagina că acest „tânăr” de două parale va avea totuși o anume evoluție...

Tot ce urmează constituie o dură, foarte dură, uneori de-a dreptul insuportabilă trezire la realitate. Descopeream, pas cu pas, imensa farsă a „Marelui Maestru”. Singura circumstanță atenuantă era lipsa – tot mai evidentă pentru mine – a conștiinței civice a elitei intelectuale românești. În plus, efectele răsturnărilor imprevizibile, violente și totale de situații ale epocii, pe care eu o refuzam, iar G. Călinescu o accepta și i se adapta. Și nu oricum. Cu o viteză, cu o ipocrizie și cu un cinism, în forme atât de uluitoare și cabotine, încât nu le pot uita nici până azi. Și am văzut și citit destule în viața mea. Am făcut, de altfel, și imprudența, mai mult: prima eroare gravă, chiar capitală a vieții mele, de a accepta oferta de a-i deveni... „asistent”, transmisă prin G. Ivașcu, întâlnit – întâmplător – pe stradă. Dar era, pe atunci, în 1944, chiar o adevărată „eroare”? Total dezarmat și dezorientat, fără nici un plan de integrare socială, mă comportam liber, gratuit și „disponibil”. O atitudine absurdă, bineînțeles. Aveam doar vagi planuri de plecare la studii în străinătate, în care scop tatăl meu făcuse și un fel de „asigurare”. Prin devalorizare, ea nu mai reprezenta decât prețul unei... perechi de mănuși de piele. Pluteam în derizoriu și haos, între fascinația lecturilor și spectacolul tot mai violent al străzii. Mă adaptam (dar este un fel de a spune) cu o imensă greutate, mereu utopic și absent, mult pe deasupra realităților. M-am trezit relativ repede, dar prețul plătit a fost mult prea mare.

Trec peste o serie întreagă de amănunte, despre modul cum m-am „numit” – birocratic vorbind – singur, în haosul de la Minister, despre colegii de catedră, apropiat doar de Al. Piru, despre ambianța generală, despre unele scene, pe care le consideram (încă) suprarealiste. De pildă, colegul Valentin Lipatti, suit pe o scară, pavoazănd sala de intrare a Facultății de pe E. Quinet cu portrete și lozinci comuniste. Bizar, îmi spuneam. Stranii, la fel, îmi apăreau, la început, și articolele subit politice, procomuniste, ale lui G. Călinescu. Mai întâi în *Tribuna Poporului*, apoi în *Națiunea*, unde citeam tot felul de enormități și chiar abjecții despre Iuliu Maniu, „Partidul Brătianu”, C. Titel Petrescu, despre „puterea populară” și sovietică. El, care publicase recent – cu titlul cules cu litere roșii, în *Jurnalul literar* – „Nihil sine Deo, nihil sine Rege!” Nu puteam fi de acord. Dar revolta deschisă nu se produsese încă.

Recitind vechiul text despre această epocă teribilă, constat că accentele n-au fost puse totuși cu exactitate. Pot afirma, acum, cu certitudine, că repulsia esențială a fost, în primul rând, de ordin etic, apoi ideologic, apoi teoretico-literar. Pare cam schematic, și totuși este purul adevăr. Trebuie, în definitiv, să introduc și un element de ordine într-o avalanșă de întâmplări încheiate cu insulte de o vulgaritate și o brutalitate incredibile. Pragul

ireversibil a fost trecut. Dar această retrospectivă, rece și de la mare distanță, nu traduce nici pe departe dramatismul unor momente și scene dezgustătoare. O rememorare inevitabil parțială și „falsă”, ce mă nemulțumește profund și pe care, totuși, nu pot s-o evit. Ceea ce aruncă, mai ales în astfel de „capitole”, o „umbră” de inexactitate asupra întregii *Vieți*, pusă tardiv și mult prea uscat pe hârtie.

Rezum, cu o silă greu de descris, momentele-cheie ale acestui conflict. Ele au cunoscut tot felul de episoade, unul în legătură cu o traducere din Cazotte, un altul despre un articol al meu, aprobat „azi” și dezaprobat „a doua zi” etc. Căci aveam de-a face cu un temperament evident ciclotimic și imprezvizibil. Situația politică, mai ales, se agrava cu rapiditate și G. Călinescu, pretins deputat al... „păturilor mijlocii”, al P.N.P. și editorialist oficial, scria articole de un rar, uluitor și incredibil pentru mine oportunism. Doar un citat (pot fi zeci, sute): „În I.V. Stalin au fost strânse laolaltă toate luminile de care au strălucit vreodată conducătorii de popoare”. Memorialul *Kiev, Moscova, Leningrad* (1946), de mare admirație pentru societatea sovietică, este de un servilism penibil. Să mai notez că acasă, pe str. Vlădescu, avea puse bine la vedere, o gramatică și un dicționar rusesc pentru a dovedi vizitatorilor cât de profund studia el... limba rusă? Merg până acolo încât pot să înțeleg și o reacție de apărare împotriva atacurilor extremei stângi. Un virulent pamflet de I. Ludo, de pildă, imediat după 23 august. Ca și a altor scriitori desființați sau ignorați în *Istoria literaturii*. Ceea ce mă stupefia și mă indigna erau însă justificările și argumentele ce mi le aducea. Și mai mult chiar decât conținutul lor, respingător, tonul cinic și cabotin, uluitoarea schimbare la față, conformismul față de normativul politic al noului regim, dublat de mici „șmecherii” pseudoindpendente, cusute – toate – cu ață albă. Doar două exemple: transformarea subită a „Cronicii mizantropului” în „Cronica optimistului”, iar cel ce publicase odiosul articol „Partidul Brătianu”... inspira acum una din „tezele” de doctorat ale lui Dinu Pillat, despre... *Contribuții la Viața lui Ion Pillat* (titlu, cred, aproape exact). Și unul și altul din... familia Brătianu. Iar la mica mea obiecție, mi-a replicat, extrem de iritat, că vrea să... „protejeze pe fiul unui scriitor român”. Cum l-a „protejat”, mai târziu și după eliberarea din închisoare, se cunoaște foarte bine (din Pavel Țugui, *Amurgul demiurgilor* și alte izvoare).

Cel care-mi apărea, până nu demult, un model de independență și intransigență și-mi dădea sfaturi de genul „acționează fără prevedere” venea acum cu răspunsuri debitate cu mari aere de superioritate, ca acestea: „Te înșeli dacă crezi că fac pe gratis”. Sau: „Simt nevoia să cheltuiesc o anume sumă”. Deci, venalitate pe față. Într-un articol declara fără pudoare: guvernul va avea de partea sa pe intelectuali „în măsura în care îi va folosi”. Deci ofertă deschisă de colaborare. Ori, un alt gen de motivație, de un carierism care pur și simplu mă lăsa fără replică: „Ce, vrei ca Cioculescu să-mi ia catedra?”. Acesta era deci, în realitate, „maestrul” meu, „modelul” uman și moral pe care-l admiram. Fără nici o melodramă: murea pentru totdeauna „iluzia” mea despre un om, cu regretul imens de a nu fi avut, de la început, percepția reală a caracterului acestui om. Cinic, oportunist, amoral și plin de lașitate.

Fără nici o conștiință etică și civică. Predispus la simulare, duplicitate și farsă publică de mari proporții. Preocupat exclusiv de succesul și realizarea personală, fără nici un scrupul.

Rețin, în această ordine de idei, și o altă categorie de argumente. „Documente”, toate în felul lor de megalomanie, amor propriu și egocentrism „creator”, de realizare cu orice preț a unei „opere”. Din simbol al avangardismului și independenței de spirit, o cădere în conformismul cel mai plat. Sub motivul că „vreau să fac o operă jurnalistică”. Deci, călcând și peste cadavre, cu orice preț și, mai ales, fără nici o convingere reală? În realitate, opera de „jurnalist politic” a lui G. Călinescu nu există. Falsă, ipocrită și histrionică, de la un capăt la altul. Ea rămâne numai un trist document de epocă și nimic mai mult. De fapt, acționa doar o psihologie megalomană globală: despre *Istoria literaturii* îmi spusese anterior că voise „să pună la punct o mie de inși”. Nu accept, categoric, nici acest argument. O istorie a literaturii nu se scrie, în primul rând, pentru a impune o scară proprie de valori. De altfel, orice ierarhie, pretins definitivă, irevocabilă, este totdeauna iluzorie. Și nu se scrie nici pentru a ne pune în valoare talentul critic. Altfel spus, literatura română nu există și întreaga sa istorie n-a fost scrisă decât pentru a oferi lui G. Călinescu pretextul de a se ilustra, a se scoate în evidență. „Nasc și în Moldova oameni.” Desigur...

În astfel de condiții, „colaborarea” la catedră devenise un coșmar. Că n-aveam nici o vocație didactică era sigur. Și că nimerisem într-un astfel de mediu dintr-o pură întâmplare era la fel de adevărat. Dar apostrofările, admonestările și insultele deveneau tot mai insuportabile. Ținea cursuri emfatic, în căutare evidentă de efecte, sau făcea teorii, după mine extravagante, abacadabrante. Mă uitam atunci pe geam. Și, pe loc, G. Călinescu, furios, mă chema public și drastic la ordine: „Asistă-mă!”. Se voia, bineînțeles, sarcastic. Venea furios de la ședințe de consiliu profesoral, unde i se făcea opoziție. Nu se acceptau, de pildă, biografiile ca teze de doctorat. Dar pe mine nu mă interesa decât „viața” lui Alexandru Macedonski și doctoratul constituia doar o simplă formalitate. Să mai spun că teza fusese declarată „proastă”, o „înfrângere”? Sau scena, de o violență extremă, când a aflat că făcusem cerere, fără știrea lui, pentru o bursă la *École roumaine en France*, de la Fontenay-aux-roses? Dar ce rost mai are să evoc în detalii astfel de momente penibile, de altfel mult mai numeroase?

Un episod trebuie totuși menționat. Inclusiv pentru valoarea sa, nu chiar neglijabilă, de „istorie literară”. Pagina literară a ziarului *Națiunea*, al cărui director era G. Călinescu, editorialist oficial, redactată de Al. Piru și de mine, a fost ultima, repet, ultima, care în perioada 1946-1947 a apărut cu fermitate criteriul estetic în publicistica literară română înaintea comunizării totale. Dacă se poate vorbi de „rezistență prin cultură” (noțiune ce trebuie analizată foarte atent), „pagina” intra și ea, cu certitudine, în această categorie. Pentru politrucii și cenzoari, atitudinea noastră constituia un scandal imens, intolerabil. G. Călinescu era chemat, tot mai insistent, la ordine. De unde critici tot mai vehemente, admonestări, note execrabile: „Pagina este proastă” etc. Ceea ce mă dezgusta era, mai ales, schimbarea